

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, провідного
наукового співробітника Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

Тимченка Геннадія Петровича

на дисертаційну роботу **Соп'яненко Оксани Юріївни**

«Верховенство права в цивільному судочинстві»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 – Право

за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертаційної роботи. Проблема верховенства права віднедавна дедалі більше почала привертати увагу дослідників. Йдеться не лише про спроби загальнотеоретичного осмислення явища, що розглядається, а й можливості обґрунтування оптимальної моделі реалізації у різних галузях правового регулювання суспільних відносин.

Сфера судової влади та цивільного судочинства не є та не може бути винятком. Навпаки, сприйняття ідей щодо верховенства права та їхнє реальне впровадження на ниві вітчизняного правосуддя у цивільних справах стане передумовою формування ефективних і дієвих механізмів захисту права як базової цінності сучасних демократичних правових держав і громадянського суспільства. Цілком очевидно, що в такому контексті правомірно ставити питання про необхідність розширення предмета науки цивільного процесуального права та постановки нової проблематики цивілістичної процесуальної доктрини – щодо особливостей сутності та теоретико-прикладних проблем належної імплементації верховенства права в цивільному судочинстві.

Не можна сказати, що цивільна процесуальна наука нині зовсім позбавлена будь-яких досліджень цього нового для національної правової системи феномена. Гостро відчуваючи виклики часу та відгукуючись на нові потреби правозастосування і правотлумачення, вітчизняні вчені-процесуалісти С. С. Бичкова, А. Г. Гулик, О. В. Дем'янова, В. В. Комаров, О. В. Колісник, М. П. Курило, Д. Д. Луспеник, Д. М. Сибільов, Ю. Ю. Рябченко, О. С. Ткачук, Т. А. Цувіна, С. Я. Фурса, М. М. Ясинок та інші правознавці, звернулися до категорії «верховенство права», проте з позицій власних наукових інтересів та об'єктів вивчення цивільного судочинства.

У такому випадку, не буде помилковим вважати, що проблема верховенства права в цивільному судочинстві України продовжує залишатися серед нових та актуальних тем наукового дослідження. Її доктринальна розробка ще тільки перебуває на етапі формування та обговорення основних підходів та необхідних елементів, тобто, ще не має концептуально завершеного характеру.

Ці обставини наголошують на значущості обраного О. Ю. Соп'яненко напряму наукового пошуку – вивчення на дисертаційному рівні проблемних питань верховенства права в цивільному судочинстві.

Для О. Ю. Соп'яненко як дослідника вітчизняного цивільного процесу звернення до проблеми верховенства права – це не лише крок на шляху до пізнання еволюції цивілістичної процесуальної думки та законодавства. Це можливість дослідження такої наукової проблематики, про яку сьогодні говорить увесь цивілізований світ і західні партнери, крізь призму верховенства права створити вперше на пострадянському просторі систему основоположних стандартів здійснення правосуддя у цивільних справах, в основі котрих є повага та цінність прав і свобод людини.

Ця теза видається особливо важливою в умовах воєнного стану та безперервної мужності українського народу в боротьбі за свою незалежність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалось у рамках науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя юридичного факультету Сумського національного аграрного університету.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, висновки та рекомендації, які сформульовані в дисертаційному дослідженні відображають особистий внесок автора в розвиток доктрини верховенства права та характеризуються необхідними при цьому елементами наукової новизни.

Зокрема, автором вперше:

доведено, що в основі теоретичної концепції верховенства права в цивільному судочинстві лежить система наукових положень, висновків та гіпотез, що визначають початок виникнення та еволюцію поглядів на особливості сутності розглянутого явища з позиції не тільки впливу прецедентної практики Європейського Суду з прав людини на вітчизняне цивільне судочинство та затребуваності цих ідей у цивільному процесуальному законодавстві, а також з урахуванням стадійності здійснення цивільної процесуальної діяльності та вимог цивільної процесуальної форми;

обґрунтовано, що зміна нормативної моделі правосуддя в цивільних справах в історико-правовій ретроспективі незмінно зумовлена пошуком та затвердженням нових парадигм розвитку цивільного судочинства, серед яких, у сучасних умовах значення та визнання прав і свобод людини, верховенство права та важливість його реального забезпечення у судовій діяльності;

визначено, що доктринально верховенство права у цивільному судочинстві необхідно інтерпретувати в контексті обґрунтування таких судових процедур, характерні риси та порядок проведення яких спричинені природою судового розгляду та вирішення цивільних справ та вимогами досягнення його справедливості.

У дисертаційному дослідженні О. Ю. Соп'яненко дістали подальшого розвитку:

положення про те, що з точки зору верховенства права, варто констатувати все більший вплив на національні системи цивільного

правосуддя прецедентної практики Європейського Суду з прав людини, яка, з одного боку, формує необхідні мінімальні стандарти судової діяльності, з іншого – розширює можливості тлумачення суті явища, тим самим сприяючи належній імплементації уявлень про верховенство права в цивільне процесуальне законодавство;

положення про те, що закріплення верховенства права серед основних засад свідчить про помилковість концептуального підходу законодавця до визначення системи принципів цивільного судочинства. Розгляд верховенства права за рамками принципів веде не лише до точного виявлення сутності та взаємозв'язків заявлених принципів, а й до осмислення його ролі та місця в контексті формування належних судових процедур;

положення про те, що початковий етап судової діяльності характеризується низкою обмежень доступу до суду, що можна пояснити необхідністю перевірки поданих позовних заяв щодо відповідності їх вимогам форми і змісту. З точки зору верховенства права, правомірно ставити питання про виявлення взаємозв'язку передумов прав на звернення до суду і насамперед юридичної зацікавленості та передбачуваного об'єкта судового захисту;

положення про те, що попередній характер вчинених цивільних процесуальних дій у поєднанні з цілями оптимізації та підвищення ефективності судового розгляду та розгляду цивільних справ визначають тенденції фундаменталізації підготовчого провадження в цивільному процесі;

положення про те, що з урахуванням усталених концептів верховенства права обмеження можливості примирення сторін лише процедурою врегулювання спору за участю судді не можна визнати прийнятним. У цивільному судочинстві необхідно сформулювати систему примирних процедур з чітким визначенням місця цих процедур у структурі цивільної процесуальної діяльності, напрямів діяльності суду, процедурних гарантій та кінцевих підсумків здійснення.

Крім того, дослідником удосконалено поняття концентрації доказового матеріалу як одного з основних завдань належної підготовки справ до судового розгляду та форм виконання цивільних процесуальних прав та обов'язків, яка з позиції верховенства права, спрямована на забезпечення змагальності судового процесу та рівності процесуальних можливостей сторін.

На думку автора, реалізація ідей верховенства права на стадії розгляду справи по суті. зумовлена необхідністю модернізації її ключових елементів, а саме: більш точне визначення завдань аналізованого етапу; вирішення проблемних аспектів можливої участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції; вдосконалення правил про безпосередність судового розгляду та перерви у ньому; вирішення питань про засоби доказування та процесуальну форму їх дослідження; посилення вимог щодо мотивованості судових рішень.

Ми зупинилися лише на тих положеннях дисертації, які виділені автором як наукова новизна дослідження. Проте вважаємо, що елементи

наукової новизни властиві й іншим теоретичним висновкам і рекомендаціям, які знайшли обґрунтування в цьому дослідженні. Йдеться у цьому випадку про проблемні питання регламентації принципів цивільного процесу, межі цивільної юрисдикції та стадію відкриття провадження у справі, процедури примирення тощо.

Наукове та практичне значення одержаних результатів визначається актуальністю вибраної теми. Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідницькій сфері – для продовження наукової розробки доктрини верховенства права;

у законопроектній роботі – при внесенні змін і доповнень у чинний Цивільний процесуальний кодекс України;

у правозастосовчій практиці – для використання судом при обґрунтуванні судових рішень;

у навчальному процесі – у ході викладання навчальної дисципліни «Цивільний процес».

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Основні результати і висновки дисертаційного дослідження опубліковані автором у 4 наукових статтях у фахових виданнях з юридичних наук, а також у 2 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, що підтверджує належний рівень апробації дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень обумовлюється декількома факторами.

По-перше, використанням широкої джерельної бази. У своїй роботі автор звертається, з одного боку, до наукових праць, які вже стали надбанням загальнотеоретичної та процесуальної юридичної думки, з іншого – до досліджень, що визначають сучасне розуміння верховенства права. Список використаних джерел налічує 161 найменування. Крім того, дисертант аналізує підходи щодо верховенства права, які склалися внаслідок прецедентної практики Європейського Суду з прав людини та новітньої вітчизняної судової практики, що відображає новелізацію цивільного процесуального законодавства України.

По-друге, методологія дослідження, що використовується О. Ю. Соп'яненко – ще один крок на шляху до отримання обґрунтованих наукових положень, висновків та рекомендацій.

Методологічною основою авторського дослідження є філософські, загальнонаукові принципи та підходи, а також спеціально-наукові прийоми та способи пізнання правових явищ.

Філософською основою вивчення є принципи, закони та категорії діалектики, використання яких дало змогу провести різнопланову характеристику предмета, що розглядається, провести критичний аналіз усталених поглядів і сформулювати нові теоретичні положення, висновки та гіпотези. Зокрема, діалектичні прийоми вивчення застосовувалися при визначенні основних підходів до вивчення верховенства права і формулюванні

авторської дефініції цього поняття, осмисленні стану доктрини верховенства права в цивільному судочинстві.

В методологічну базу дослідження проблем верховенства права у цивільному судочинстві входять також спеціально-наукові методи, серед яких необхідно виділити: формально-логічний метод, який сприяв формуванню належного понятійно-категоріального апарату дослідження; системний метод був використаний для виявлення сутності цивільної процесуальної діяльності та її можливої нормативно-правової регламентації з позиції верховенства права; історичний метод сприяв встановленню етапів безперервного розвитку цивілістичної процесуальної думки та законодавства; порівняльний метод дозволив визначити переваги та недоліки вітчизняного законодавчого регулювання окремих стадій та проваджень у порівнянні із закордонним цивільним процесом та шляхи можливого вдосконалення цивільного процесуального законодавства України; метод узагальнення та аналізу судової практики сприяв виявленню проблемних аспектів здійснення правосуддя у цивільних справах.

Нарешті, вміння систематизувати накопичені теоретичні знання, визначити перспективні напрями подальшого наукового пошуку, в кінцевому підсумку, здатність вийти на новий рівень пізнання предмета, що вивчається, свідчить про належну організацію дослідницького процесу в Сумському національному аграрному університеті та успішне виконання аспірантом освітньо-наукової програми.

Структура та зміст дисертації, її завершеність і відповідність встановленим вимогам щодо оформлення.

Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку.

У першому розділі дисертації автор окреслює загальні теоретико-методологічні підходи до дослідження верховенства права в цивільному судочинстві.

У другому розділі дисертації автор досліджує верховенство права в практиці Європейського суду з прав людини та національне цивільне процесуальне законодавство.

Третій розділ присвячений окремим теоретико-прикладним проблемам реалізації ідеї верховенства права в цивільному судочинстві.

Зміст дисертації свідчить про досягнення автором мети дослідження та виконання поставлених завдань.

Метою дисертаційного дослідження є розробка нових теоретичних положень та систематизація вже накопиченого наукового знання про верховенство права як базису формування теоретико-прикладної моделі здійснення процесуальної діяльності, характеристики якої визначаються важливістю цілісного відображення та всебічної реалізації аналізованого явища у практиці цивільного судочинства.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

виявити в історико-правовому аспекті передумови формування концепції верховенства права у цивільному судочинстві;

провести з урахуванням етапів розвитку доктрини та предметів дослідження цивільного процесу короткий огляд стану наукової розробленості проблеми верховенства права у цивільному судочинстві;

визначити нові наукові течії та підходи до розуміння верховенства права у цивільному судочинстві, враховуючи предмет та запропоновану структуру авторського аналізу;

простежити за осмисленням та еволюцією поглядів на верховенство права на практиці Європейського Суду з прав людини;

виявити проблемні сторони імплементації ідей про верховенство права у цивільному процесуальному законодавстві України;

проаналізувати теоретико-прикладні проблеми етапу відкриття провадження у цивільній справі з позиції верховенства права;

обґрунтувати необхідність формування нової нормативно-правової моделі підготовки цивільних справ до судового розгляду з урахуванням дії верховенства права;

визначити сучасні науково-практичні підходи до стадії розгляду цивільних справ по суті крізь призму ідей про верховенство права;

сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування.

Зміст дисертації О. Ю. Соп'яненко свідчить про набуття нею теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей необхідних для формулювання нових ідей і вирішення наукових проблем у сфері цивільного судочинства. Оволодіння методологією наукової діяльності сприяло проведенню такого дисертаційного дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Дисертаційна робота О. Ю. Соп'яненко «Верховенство права в цивільному судочинстві» є комплексною, завершеною, самостійною науковою працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме: розробка нових теоретичних положень щодо верховенства права як нової основи здійснення цивільної процесуальної діяльності.

Оформлення дисертації відповідає вимогам МОН України. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Порухень академічної доброчесності офіційним опонентом не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Поява нових для вітчизняної правової доктрини досліджень проблем верховенства права зумовлює обговорення ключових ідей дисертації, гостру дискусію з автором, порівняння власного бачення спірних питань із запропонованою оригінальною постановкою та вирішенням проблеми.

У своїй дисертації автор аналізує цивільне судочинство з історичних позицій, виходить не лише на певну періодизацію його становлення, а й робить спробу виділити ті основні ідеї, які обумовлюють функціонування правосуддя у цивільних справах. Однією з таких ідей дисертант називає верховенство

права. Ця теза є правомірною для оцінки сучасних умов розвитку цивільного судочинства. Однак було б цікаво почути, у продовженні історичного зрізу дослідження, авторську думку щодо інших засад, пошук яких був характерним для тих чи інших періодів розвитку вітчизняних форм цивільного процесу та які визначили подальшу його еволюцію.

Наступна теза пов'язана з визначенням сутності верховенства права. Проблема має першорядне значення. Автор у своєму дослідженні ґрунтується на положеннях європейської правової доктрини, яка, не даючи самого визначення поняття, формулює його ключові елементи. У цьому випадку, виникають питання щодо власне концептуальної можливості або неможливості визначення сутності верховенства права та необхідності розширення переліку основних його елементів. Важливо почути думку дисертанта з цього приводу.

У продовженні положень, що висловлюються. Проблематика системи принципів цивільного процесу. Вітчизняний законодавець вперше визначив основні засади цивільного судочинства, включив до цього переліку верховенство права. Наскільки це виправдано з огляду на значення верховенства права та його співвідношення з іншими принципами цивільної процесуальної діяльності?

Ще одне положення хотілося б висловити у світлі дослідження О. Ю. Соп'яненко найскладніших проблем реалізації верховенства права в цивільному судочинстві. Поєднати теоретичні гіпотези та висновки щодо верховенства права та практику здійснення правосуддя у цивільних справах – завдання сучасної цивілістичної процесуальної науки. О. Ю. Соп'яненко, розпочала вирішення цього завдання, з постановки питання щодо сутності стадій відкриття провадження у справі та підготовки цивільних справ до судового розгляду. Кожен із аналізованих етапів має своєрідність. Дисертант зупинився на проблемних аспектах нормативної регламентації цих проваджень. У цьому плані необхідно уточнити авторське бачення можливості удосконалення цивільного процесуального законодавства з позиції верховенства права.

Вважаємо, що викладені тези сприятимуть творчій дискусії при обговоренні та оцінці дисертаційного дослідження О. Ю. Соп'яненко. Вони ще раз наголошують, що обрана проблематика не лише актуальна, а й складна та перспективна у своєму дослідженні.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Соп'яненко Оксани Юріївни «Верховенство права в цивільному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право за спеціальністю 081 – Право, за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової

установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022 року.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права
Ім. В. М. Корещького НАН України

Г. П. Тимченко

